SULTAN ALP ARSLAN'IN ANİ ERMENİLERİNE KARŞI TUTUMU

Ali İPEK (*)

Özet

X. asırda Ermeni Bagratunilerin idare merkezi olan ve dünyaca tanınan Ani'nin Sultan Alp Arslan tarafından Selçuklu hâkimiyetine alınması (16 Ağustos 1064), Hıristiyanlık âleminde şaşkınlıkla karşılandı. Bu durumun etkisinde kalan Ermeni tarihçileri, fetih sırasında ve sonrasında Ani halkına karşı akıl almaz işkenceler, katliamlar yaşatıldığı, din adamlarının öldürüldüğü, buradaki mabetlerin yakıldığı, yıktırıldığı iddialarını acılı ifadelerle kaydettiler.

Hâlbuki Sultan Alp Arslan'ın, gerek mensubu bulunduğu milletinin geçmişi, gerekse şahsiyeti itibariyle, Ermeni iddialarında yer alan acımasız sahneleri gerçekleştirmiş olması mümkün görülmemektedir. Kaldı ki, Müslüman toplumlarda İslâm savaş hukukunun uygulanır olması, hukukta söz sahibi olan Nizâmü'l-Mülk ve Sultan İmamı gibi şahsiyetlerin Alp Arslan'ın yanında bulunmaları da, Ermeni iddialarının haklılığına mahal bırakmamaktadır.

***Anahtar Kelimeler**: Ani, Alp Arslan, Ermeni, Katedral*

Sultan Alparslan's Attitude Towards Armenians of Ani

Abstract

Christian realm was shocked when the world famous Ani, the administrative center of Armenian Bagratunis in X. Century came under the Seljukian rule (August 16, 1064) by Sultan Alp Arslan. Surprised by this event the Armenian historians recorded in touchy statements that during and after the conquest of Ani, people were subject to unendurable tortures; massacres were committed; the clergymen were murdered and religious buildings were destroyed.

However, taking into consideration both the personality of Sultan Alp Arslan and the history of his nation he could not have committed such vices as argued by Armenians. Furthermore, the facts that Islamic war law was applied by Moslem communities and eminent figures in law such as Nizamü'l-Mülk and Sultan Imamı were with Alp Arslan wipe out Armenian theses.

***Key Words:** Ani, Alp Arslan, Armenian, Cathedral*

---

*) Yrd. Doç, Dr., Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.
(e-posta: ali_ipek025@mynet.com)

Giriş

Ortaçağda Kars ve yöresinin de içinde bulunduğu üçüncü Ermeniye[1], 639-640 yılı itibariyle İslâm ordularının akınlarına sahne oldu (Dasxorenci, 1961: 207; Manadian, *Byzantion*, XVIII, 1964: 169; Astarciyan, 1951: 162). Bölge halkları bundan sonra yeni bir din mensubu olan Müslüman toplumla karşılaşır ve tanışır oldular.

el-Cezîre bölgesinde fetih hareketlerinde bulunan Habîb b. Mesleme el-Fihrî komutasındaki İslâm ordusu, Eleşkirt (Bagrevand) ve Ararat üzerinden, Ermeniye'nin idare merkezi Dvin önlerine geldi. Bu kale çetin bir muhasaradan sonra fethedilerek (5 Muharrem 19/ 6 Ekim 640), bölgede Müslüman valilerin idare merkezi durumuna getirildi (Dasxoranci, 1961: 207; Manandian, 1964: 169). Bunu müteakip, Şirak, Bagrevand[2], Pasinler ve Vanand (merkezi Kars), Taron (merkezi Muş) ve Vaspurakan (merkezi Van) gibi yerler de haraca bağlandı (Ya'kubî, 1358: II, 157; Belâzurî, 1987: 282).

İslâmî dönemde de Ermeniye'nin idare merkezi olan Dvin'e gönderilen Müslüman valiler, daha çok vergilerin tahsili, yolların emniyetinin sağlanması, savunma ve askerî harekatları yürütmekle görevli bulunuyorlardı. Bölgenin içişlerinin yürütülmesi ve yerli halkın idaresi ise Rstuni, Mamikonien, Bagratuni ve Ardzruni gibi Ermeni asilzâde ailelerinden birine veriliyordu (Pasdermaciyan, 1369: 152; İskender, 1988: 48).

Ermeniye, Emevî halifesi I. Muâviye zamanında (660-680) en sakin ve müreffeh dönemini yaşadı (Belâzurî, 1987: 288; Yakut, 1955: V, 286). Bölge, diğer Emevî halifeleri dönemlerinde zaman zaman Bizans istilaları, Kafkaslarda Hazar saldırıları ve Ermeni ayaklanmalarına sahne oldu ise de, İslâm orduları bunların kalıcı olmalarına ve bağımsızlık yönündeki düşüncelerini gerçekleştirmelerine imkân tanımayarak, İslâm hâkimiyetinin devamını sağlamış oldular (Gévond, 1856: 16-17; Pasdermaciyan, 1369: 150; Abdulmün'im Macid, 1948: II, 173).

Kars ve Ani'nin de içinde bulunduğu dönemin Ermeniyesi, Abbasî hilafetinin başından itibaren karışık bir döneme girdi. Zira, daha başında Abbasî hareketine karşı Emevîlerin yanında yer alan Ermeniler, bu yeni ailenin işbaşına gelmesini istemiyorlardı (Astarciyan, 1951: 166; İskender, 1988: 82). Bu bakımdan ilk Abbasî halifesi Ebu'l-Abbas es-Saffâh döneminden itibaren (749-754), Bagratuni ailesinin öncülüğünde başlayan Ermeni isyanları durmak, bitmek bilmedi (İbnü'l-Esîr, 1982: V, 445; Astarciyan, 1951: 166; Macler, 1927: IV, 158; ed-Durî, 1988: 55). Abbasî halifelerinin Ermeni ailelerine zaman zaman vermiş oldukları krallık unvanları, tanımış oldukları imkânlar da, bu ayaklanmaların yatıştırılmasında yeterli olmadı (Macler, 1927: IV, 158; Astarciyan, 1951: 169; İskender, 1993: 20).

Abbâsî devletinin zaafa uğraması ve İslâm dünyasının kargaşaya sürüklenmesiyle (İbn Tiktaka, 1317: 31; Pasdermaciyan, 1369: 154), Ermeni isyanları yoğunluk kazandı. IX. asrın başlarıyla X. asrın ilk yarısı, Ermeni hareketlerinin en fazla görüldüğü yıllar oldu (Minorsky, 1958: 3; Astarciyan, 1951: 169; Şakir Mustafa, 1993: I, 495; İskender, 1993: 22). Bu isyanlarda, Ani'nin görkemli tarihini dünyaya taşıyacak olan Bagratuni ailesi başı çekmekteydi (Astarciyan, 1951: 169; Edîb, 1972: 146; İskender, 1993: 22). Bu

1) İslâm coğrafyacıları Vaspurakan, Dvin, Sırac Tayr (Şirak) ve Bagrevand (Eleşkirt)"in içinde bulunduğu yerleri üçüncü Ermeniye olarak değerlendiriyorlar (İbn Hurdâdbih, l889: 122; İbnü'l-Fakîh, 1885: 287).

2) Şimdiki Eleşkirt'in bulunduğu yerler (Honigmann, 1970: 153).

çerçevede bir dönem Azerbaycan'da hüküm sürmüş olan Sâcoğulları, Bagratunilerle bir seri mücadeleye girişmişti[3].

920 yılından sonra Ermeniye'nin büyük bir bölümüne hâkim olan Bagratuniler (Vardan, 1937: 161; Macler, IV, 161; Edîb, 1972: 171), müteakip yıllarda tam bağımsız bir duruma geldiler (Pasdermaciyan, 1369: 169). Aşot Misâkér'in (öl. 826). Kamsarakan ailesinden almış olduğu Ani (Manandian, 1965: 144), III. Aşot zamanında (952-977) idare merkezi durumuna getirildi ve Bagratuniler bundan sonra en parlak dönemlerini yaşadılar (Pasdermaciyan, 1369: 186; Vardan, 1937: 156; Barthold, 1308: 278; İskender, 1993: 25). Bu durum 1020 yılına kadar sürdü. Selçuklu ailesinden Çağrı Bey'in Batıya gerçekleştirdiği keşif seferi (1016-1021), Bizanslıları doğu sınırlarını güçlendirme, buraları kendi gözetim ve denetimlerine alma yoluna sevketti (Vardan, 1937: 164; İskender, 1993: 28-29; Kırzıoğlu, 1982: 7-13). Nitekim Ani, 1045 yılında Bizans hâkimiyetine geçti (Allen, 1971: 90; Streck, 1993: IV, 320; Kırzıoğlu, 1983: 196). Ancak, Çağrı Bey'in seferiyle Oğuz boylarına açılan Batı yolu, bundan sonra artık kapanmayacak, Türk-İslâm hâkimiyeti bu yönde gelişecek, bir dünya devleti olmanın adımları atılacaktı.

Nitekim Büyük Selçuklu Devletinin kuruluşuyla (1040), Oğuzların Anadolu akınları da başlamış oldu. Önce gayri nizamî bir şekilde görülen bu akınlar, 1047 yılı itibariyle düzenli ve genelde Selçuklu hânedanından bir şehzâdenin öncülüğünde sürdürülmüştü.

Anadolu yönünde Selçuklu akınlarının ilk adımını Aras ve Van Gölü havzası oluşturdu. Bu akınlarla başta şehzade İbrahim Yinal öncülüğünde kazanılan Hasankale zaferi (1048) olmak üzere; Kutalmış (1053), Sultan Tuğrul (1054) ve Yâkûtî (1058) gibi hânedan mensuplarının gayretleriyle önemli başarılar, ilerlemeler kaydedildi. Ne var ki, bölgede Malazgirt ve bilhassa güçlü bir savunmaya sahip olan Ani hâlâ ayakta duruyor, direnmeye devam ediyordu. Halbuki, Ani'nin Selçuklu hâkimiyetine alınması birinci derecede önem arz etmekteydi. Çünkü Anadolu fetihleri ancak bu kapının açılmasıyla güvenli ve kalıcı bir şekilde gerçekleştirilmiş olacak, aynı zamanda Bizans'ın çöküşü ve İstanbul'un fethine de yine ancak bu yolla varılabilecekti[4].

Ani'nin Selçuklu Hâkimiyetine Alınışı

Ani'nin fethi, Sultan Alp Arslan'ın I. Kafkasya seferiyle (1064) elde ettiği başarılardan birini oluşturur. Güney Kafkasya'nın içinde bulunduğu siyasî boşluktan kaynaklanan kargaşayı bastırarak, buralarda Selçuklu hâkimiyetini kuran Alp Arslan (İbnü'l-Esîr, 1982: X, 37; Kesrevî, 1335: 267; Yinanç, 1944: 58), Batı yönünde ilerlemesine devamla Ani önlerine geldi.

1045 yılından beri Bizans hâkimiyetinde bulunan Ani, güçlü bir savunmaya sahipti. Yüksek surları, geçit vermeyen Arpaçayı Nehri (Ahuryan), su dolu hendeğiyle dıştan gelebilecek saldırıların önünü kesiyordu (Mateos, 1987: 120; Abû'l-Farac, 1987: I, 316; İbnü'l-Esîr, 1982: X, 37; Hüseynî, 1943: 27). Bu durum karşısında Selçuklu ordusunun Ani muhasarası uzun ve çetin geçti. Ağustos ayının sıcağında savaşa girişen Sultan ve ordusu büyük bir sabır ve metanet göstermişlerdi. Gece-gündüz demeden savaşan Selçuklu

3) Bu konuda daha geniş bilgi için bk. (İpek, Ekev 21: 2004: 203-214; İpek, Ekev 25: 2005: 189-200).

4) Bu konularla ilgili geniş bilgi için bk. (Başkumandan Sımbat, t. y.: 35; Mateos, 1987: 48, 86-87; Pasdermaciyan, 1369: 196-197; Yinanç, 1944: 49; İskender, 1993: 46; Turan, 1999: 131; Sevim, 2000: 45-58).

ordusu, açlığın, susuzluğun ve uykusuzluğun farkında bile değildi (Hüseynî, 1943: 27). Bütün amaçları kaleden bir gedik açarak, şehre girebilmek ve fethi gerçekleştirmekti. Bunun için farklı savaş taktiklerine de başvuruldu. Kurulan ahşap bir kale üzerine yerleştirilen mancınıklarla surlara yoğun darbe vuruluyor, bir yandan da kale içine neftler atılıyordu (Hüseynî, 1943: 27-28; Köymen, 1992: 18).

Sultan Alp Arslan bu kaleyi almakta kararlıydı. Ne var ki şehir bir türlü düşmüyordu. Sultan, bunun üzerine muhasarayı kaldırmayı ve geri çekilmeyi bile düşünmüştü (Hüseynî, 1943: 27; İskender, 1993: 108; Turan, 1993: 155). Ancak bu sırada şehirden sorumlu Prensler iç kaleye sığınmış ve kale muhafızları arasında bir anlaşmazlık, savunmada bir gevşeklik meydana gelmişti. Bu durumun farkına varan halk, dağılmaya ve şehirden çıkarak kaçmaya başladı. Zaten kalede durulacak gibi de değildi. Çünkü yiyecek ve içecek maddeleri artık tükenme noktasına gelmişti (Mateos, 1987: 120; Başkumandan Sımbat, t. y. : 40). Bu durumu haber alan Sultan, ordusuyla geri dönerek şehri yeniden muhasaraya aldı. Surların bir tarafını yıkmayı başaran Selçuklu ordusu şehre girmeye başladı. Bir bakıma Ermeniler de yoğunlaşan muhasara karşısında kaleyi teslim etmek zorunda kalmışlardı (Mateos, 1987: 120; Hüseynî, 1943: 28; Başkumandan Sımbat, t. y. : 40). Böylece 25 gün süren muhasara sonunda Ani, 29 Şâban 456/ 16 Ağustos 1064 Cuma günü Selçuklu hâkimiyetine geçmiş oldu (Hüseynî, 1943: 27; Grousset, 2005: 615; Kesrevî, 1335: 302; Vardan, 1937: 179; Nansen, 1928: 264).

Dönemin dünyaca meşhur şehri Ani'nin fethi Müslümanlara sevinç, Hıristiyanlara ise hüzün yaşattı. İslâm dünyasında âdeta bir bayram havası yaşanmıştı. Çünkü Ani, öteden beri yabancı istilâlara geçit vermeyen, zapt edilemez bir kale olarak biliniyordu. Buranın Selçuklu hâkimiyetine alınması Bizans için büyük bir darbe olduğu gibi, İslâm dünyası için de önemli bir kazançtı (Hüseynî, 1943: 36; Mateos, 1987: 121; Vardan, 1937: 177). Sultan Alp Arslan'ın komşu ülke ve hükümdarlara gönderdiği fetihnâmeler hayret ve övgüyle karşılandı. Bağdat hilâfet sarayında okunan fetihnâme heyecan uyandırdı. Bunun üzerine Abbasî halifesi Kâim-Biemrillâh, övgülerle dolu bir mektubu Sultan'a göndererek tebrik etmiş ve kendisine "Ebu'l-Feth-Fetih Babası" unvanını vermişti (İbnü'l-Esîr, 1982: X, 41; Abû'l-Farac, 1987: I, 317; Yinanç, 1944: 59; Turan, 1993: 156; Köymen, 1992: 19; Sevim, 1983: 16). Ani'nin fethi, özellikle Türk-İslâm tarihinde bir dönüm noktası sayılır. Bir bakıma günümüz Türkiye'sinin temelleri de Ani'nin fethiyle atılmış oluyordu (Kırzıoğlu, 1953: 336).

Ani'nin fethi, esas itibariyle, buradaki Ermenilerin de işine yaramıştı. Çünkü bu fetih, aynı zamanda Ermenilerin Bizans tahakkümünden kurtuluşları demekti. Daha önceleri de Rumların baskı ve zulmüne maruz kalan Ermeniler, Ani'nin 1045'te Bizans hâkimiyetine alınmasıyla da ağır vergi yüküyle mükellef tutulmuşlardı. Bu vergilerin önemli bir kısmını ödeyen şehrin sanayici ve tacirleri zor bir durumda kalmışlardı[5] (İskender, 1993: 180189: Mateos, 1987: 120).

Fetih sonrası 20 Ağustos'a kadar Ani'de kalan Sultan'ın buradaki imar faaliyetleri dikkat çekiyor. Şehrin yeniden düzene konulması, mamur hale getirilmesi bunlar arasında görülüyor (Köymen, 1992: 19). Sultan'ın Büyük Katedral'ı Camiye dönüştürerek,

5) Rumların Ermeni Mezalimi ile ilgili bk. (İpek, dünden bugüne Türk-Ermeni İlişkileri, 2003: 31-38).

ordusuyla burada ilk Cuma namazını kılması da (Hüseynî, 1943: 28), bu milletin tarihi ve Anadolu'nun geleceği bakımından önem arz etmekteydi.

Sultan, Ani'den ayrılacağı zaman (20 Ağustos 1064), şehrin idaresini bir ordu maiyetinde Şeddâdoğullarından Ebü'l-Esvar'ın oğlu Ebü'l-Fazl II. Manûçehr'e bıraktı (Hüseynî, 1943: 28; Yinanç, 1944: 59). Bu ailenin Ani'deki idaresi, arada yaşanan kısa kesintilerle birlikte, 1200 tarihine kadar sürmüş oldu (Vardan, 1937: 217: Brosset, 2003: 288).

Ani'de Kıyım İddiaları

Selçuklu askerlerinin Ani'ye girişleri ve buradaki halka karşı tutumları Ermeni tarihçileri tarafından abartılı, bir o kadar da acıklı cümlelerle anlatılmaktadır. Ani'nin Hıristiyanlık âleminde, özellikle de Ermenilerin yanında müstesna bir değerinin olduğuna bakılırsa, bu cümlelerin birer şok ifadeleri ve öfke yansımaları olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Çünkü bu insanlar, öteden beri dinî ve idarî merkez olan Ani'nin, farklı bir anlayışa sahip bir milletin hâkimiyetine geçişi karşısında hayrete düşüp, şaşkına dönmüşler ve bu hâdiseyi içlerine sindirememişlerdi.

Oğuzların Ani'ye girişlerinin tasviri, böyle bakışın ilkini oluşturur: "Onlar kükremiş deniz dalgaları gibi şehre girmeye başladılar. Her bir Müslüman askerin, ikisi iki elinde, biri de dişlerinin arasında olmak üzere üç keskin bıçağı vardı. Onlar derhal bütün halkı merhametsizce öldürmeğe, bir vahşetle katliama başladılar. Halk yeşil çimenler gibi biçildi ve birbiri üzerine atılarak taş yığını haline getirildiler. Bir anda sokaklar kan gölüne döndü. Şehir toprak yığını halini aldı " (Mateos, 1987: 120; Başkumandan Sımbat, t. y. : 40; Pasdermaciyan, 1369: 197; Grousset, 2005: 599; Nansen, 1928: 264; İskender, 1993: 108).

Sultan Alp Arslan ve askerlerinin Ani'ye girişiyle ilgili Ermeni kaynaklı bu kayıtlar asla doğruyu yansıtmamaktadır. Her şeyden önce savaşan bir insanın dişlerinin arasında kama, bıçak taşıyor olması aklen mümkün görülmüyor. Savaşların tabiatında zayiat ve tahribatın varlığı herkesçe bilinen bir gerçektir. Ancak vahşet, katliam ve acımasızca kıyım gibi sözcüklerin Türk Tarihinde yerlerinin olmadığı da bir o kadar bilinen bir hakikattir (Mes'udî, 1965: I, 181, 198, 202-204; Ögel, 1982: 245-250). Bu bakımdan, Selçukluların Ermeniye akınlarını başından beri büyük bir musibet ve ilahî bir gazap olarak gören Ermeni tarihçisi Lastivertli Aristakés'in (İskender, 1993: 48-50) Ani ile ilgili iddialarına ihtiyatlı yaklaşmak gerekmektedir.

Lastivertli Aristakés ve benzeri Ermeni tarihçilerinin fetih sonrasında Ani'deki çocuklara, masum halka ve din adamlarına karşı girişildiğini iddia ettikleri akıl almaz cinayetlerin işlendiği iddiasının (Mateos, 1987: 120121; Pasdermaciyan, 1369: 197; Grousset, 2005: 599; Vardan, 1937: 177), gerçekle bağdaştırılması mümkün görünmemektedir. Çünkü Selçuklular gibi Müslüman toplumlar, savaş halinde de hukuk ölçüleri çerçevesinde hareket etmekle mükelleftiler. Buna göre savaşamayan yahut savaşamayacak durumda bulunan yaşlılara, kadınlara ve çocuklara dokunulmamakta ve savaş sonrasında ise, değil bunlara işkence etmek, bilakis koruma altına alınıyorlardı (el-Mâverdî, t.y.: 51; el-Ezdî, 1854: 238; Şükrî Faysal, 1973: 78). Yine bu hukuk doğrultusunda din adamları da, Ermenilerin, Ani'deki papazların kiminin ateşte can verdiği, kiminin ise tepeden tırnağa derisinin yüzüldüğü (Mateos, 1987: 121; Grousset, 2005: 599) iddialarının tersine, bu insanlar savaşa katılmadıkları yahut buna teşvik ve tahrik etmedikleri takdirde dokunul-

mazlık hakkına sahiptirler (el-Ezdî, 1854: 162; Şükrî Faysal, 1952: 32). Ani'nin fethinde Nizâmü'l-Mülk gibi İslâm Hukukunda söz sahibi (Nizâmü'l-Mülk, 1999: XVI) bir Vezir'in Sultan'ın yanında bulunması da, uygulamada yanlışların olmaması gerektiğini gösterir. Kaldı ki Oğuzlar, İslâm dinini kabulden sonra, bu dini iyi yaşamak ve yansıtmakla tanınmaktaydılar. Bu durumun, Oğuzların devlet kurmaları, Melikler ve Sultanlar çıkarmalarında önemli rolünün olduğu üzerinde durulmaktadır (Marvazî, 1942: 18).

Ermeni tarihçilerinin, Ani'nin fethi sırasında, "buradaki kiliselerin yakıldığı, yıkıldığı" şeklindeki kayıtları da (Mateos, 1987: 121; Pasdermaciiyan, 1369: 197), gerçeği yansıtmamaktadır. Bin yıla yakın bir zamandır o kadar savaşlara, depremlere, bakımsızlığa ve aşınmalara rağmen, Ani'deki önemli kiliselerin bütün görkemleriyle hâlâ ayakta kalmaları, Ermeni iddialarının aksini ispat etmektedir. Kaldı ki Müslüman idarelerde değil Hıristiyan, Yahudi gibi kitap ehline ait kiliselerin, havraların yakılması, yıkılması, başka inançlara mensup toplumların mabetleri de tahrip yerine koruma altına alınmıştır. İlk fetihler döneminde İslâm ordularının Sâsânîlerin Erdebil'de bulunan ve Müslümanlar karşısında yenilgiye uğrayan Azerbaycan merzübanı ile Huzeyfe b. el-Yemân arasında imzalanan antlaşma bunun en güzel örneğidir. Buna göre Azerbaycan'da bulunan Ateşgedeler tahrip edilmeyecek, Balesegan, Sebelan ve Saturdan Kürtlerine dokunulmayacak, Şîz (Taht-ı Süleyman) halkının bayram günlerindeki gösterilerine engel olunmayacaktı (Belâzurî, 1987: 321; Yakut, 1955: I, 129).

Bütün bunların yanı sıra fetih sonrası Sultan Alp Arslan'ın askerleriyle ilk Cuma namazını Ani'deki Büyük Katedral'de kılması (Hüseynî, 1943: 28; Kırzıoğlu, 1982: 46), esas itibariyle buranın imarı anlamına geliyor ve aynı zamanda bu milletin, hangi din mensubuna ait olursa olsun, mabetlere karşı hoşgörü ve saygıyla yaklaştığını yansıtmaktadır.

Buradan hareketle Sultan Alp Arslan'ın Ani'deki Katedrale karşı yaklaşımıyla, yakın tarihte, Rus işgalinde, Erzurum mabetlerinin maruz kaldığı yaklaşımı karşılaştırmakta fayda vardır. Birinde ibadet edilirken, diğeri ise ahır ve depo olarak kullanılmaktadır (Ahmet Refik, 1919: 38-56). Erzurum Camilerinin bazılarında Rus işgalinden kalma Atların bağlandığı demir halkalar, hâlâ tarihe şahitlik etmektedir.

Bu çerçevede Sultân Alp Arslan'ın Ani halkına; kadınlarına, çocuklarına, din adamlarına ve buradaki mabetlere karşı tutumuyla ilgili Ermeni iddiaları birer vehmî ve efsanevî yaklaşım olarak görülmektedir. Nitekim Osman Turan de, Büyük Katedraldeki haçın indirilerek, Nahçıvan Camiine eşik yapıldığına ilişkin Ermeni iddiasına (Mateos, 1987: 121), "Yabancı dinlere hürmeti ile bilinen Alp Arslan ve diğer Türk Sultanları için böyle bir şey efsaneden ibarettir" (1993: 156), cümlesiyle aynı noktaya parmak basmaktadır.

Konuya bir de Sultanın şahsiyeti, taşıdığı vasıfları noktasından bakmak lazımdır. Bu çerçevede Sultan Alp Arslan'ın öne çıkan vasıflarından birinin adalet olduğunu görüyoruz: "O, sultanların en adaletlisi idi" (İbnü'l-Adîm, 1976: 34), "iyilik sever ve âdildi" (İbnü'l-Esîr, 1982: X, 74), "âdil, heybetli ve insanları kendine itaat ettiren bir sultandı" (İbnü'l-Adîm, 1976: 17) gibi kayıtlar bu konuda bir iki örneği oluşturmaktadır.

Esasen bütün Türk Hakanlarında bulunması gereken ve birinci şart olarak sayılan Âdil olma vasfı (Ögel, 1982: 276-284; Kafesoğlu, 1989: 244; Köymen, 1992: 68 Merçil, 2007: 5), Selçuklu ailesinin tabiatında var olan bir özellik şeklinde kendini gösteriyor. Bu ailenin atası Dukak'ın ve oğlu Selçuk'un Oğuz Devleti Yabgu'sunun haksız hareketleri ve uygula-

malarına karşı çıkışları (İbnü'l-Adîm, 1976: 32; Turan, 1993: 65), bunun en güzel örneğidir.

Sultan'ın şefkatli ve merhametli oluşu da dikkat çeken bir diğer vasfını oluşturmaktadır: "Sultan, kalbi ince, merhametli, fakirlere acıyan, yumuşaklıkla muamele eden biriydi" (İbnü'l-Esîr, 1982: X, 74-75), "O, çokça sadaka verir, kendine has divanında halktan birçok fakir insanın adı bulunurdu" (İbnü'l-Esîr, 1982: X, 74-75). Kaynaklarda "O, sîreti, iç âlemi, en güzel olan, şefkatli ve yardım etmeği seven biriydi" (İbnü'l-Adîm, 1976: 35; Bundârî, 1943: 45-46), gibi cümleler çokça görülmektedir.

Sultan'ın şefkat ve merhametinin tezahürlerini savaş halinde de görüyoruz. Alp Arslan'ın Gürcü Kralı IV. Bagrat'la olan münasebetleri, bunun bir örneğini oluşturur. I. Kafkasya seferinde (1064), Sultan'a boyun eğen ve anlaşmaya varan Kral Bagrat (Hüseynî, 1943: 35; Yinanç, 1944: 58), kısa bir zaman sonra bunun aksine bir şekilde hareket ederek , bölgede bir kısım sıkıntılar yaşattı. Sultan II. kez bölgeye geldiğinde ise (1067), aynı Kral yine elçi göndererek, lütuf ve bağışlanmak isteğinde bulundu. Alp Arslan, Bagrat'ı cezalandırmak yerine, bu talebini de olumlu karşılayarak yerine getirdi (Mateos. 1987: 121; Turan, 1993: 156; Sevim, 2000: 18).

Ani'nin fethinden sonra Kars'a davet edilen Sultan, şehre girdiğinde, Kral Gagik'in takınmış olduğu göstermelik tavrını ciddiye alarak, sevinçle karşılaması da (Mateos, 1987: 122; Yinanç, 1944: 59; Turan, 1993: 156; Kırzıoğlu, 1982: 46), Onun iç güzelliğinin bir diğer örneğini göstermektedir.

Sultan Alp Arslan'ın Malazgirt savaşı sonrası Bizans İmparatoruna göstermiş olduğu insanî yaklaşım ve ona merhametle muamele etmesi dünyaca meşhurdur. O'na göre yenilgiye uğrayan bir milletin büyüklerine hakaret edilmemeli, aşağılanmamalıdır (Aksarayî, 1943: 112). Nitekim Sultan, Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'in hayatını bağışlayıp, onu bir misafir gibi ağırlamış, ülkesine döneceği zaman da uğurlamada bulunmuş ve emniyetini sağlamak için de bir askerî birliği yanına katmıştı (İbnü'l-Esîr, 1982: X, 66-67; Bundârî, 1943: 41; er-Râvendî, 1957: 117).

Sultan Alp Arslan'ın bu sayılanlardan başka daha birçok güzel vasıflara sahip olduğu kaydedilmektedir. Özet olarak Sultan iyilik sever, akıllı, ahdinde, sözünde duran, siyaset sahibi, ikballi, uyanık, eşsiz cihangir, dünyayı mamur eden, reayasının can ve malının korunmasına son derece itina gösteren, dinine bağlı bir şahsiyete sahipti (Râvendî, 1957: 115-116; İbnü'l-Esîr, 1982: X, 74-75; İbnü'l-Adîm, 1976: 16-38). Dolayısıyla Sultan'ın sahip olduğu vasıfları ve şahsiyeti itibariyle de, Ani'de kıyıma girişmesi, insanlara ve oradaki medeniyet ürünlerine karşı acımasız bir harekette bulunması mümkün görülmemektedir.

Sonuç

X. Asrın ikinci yarısından itibaren önem kazanan ve Ermeni Bagratuni ailesinin idare merkezi durumuna getirilen Ani, stratejik olarak da bir öneme sahipti, Bizans ülkesine açılan bir kapı özelliğini taşıyordu (Barthold, 1308: 278). Bu bakımdan Oğuz boylarının, Selçuklu beylerinin Anadolu'daki fetih hareketlerinin sağlıklı olabilmesi ve buranın Müslüman-Türk milleti için yurt haline getirilebilmesinin yolu da bir bakıma bu kapının açılması, Ani şehrinin alınmasından geçiyordu. Bu çerçevede Selçuklu akıncıları daha önce de Ani'yi alma teşebbüsünde bulunmuşlar (Yinanç, 1944: 138; Turan, 1993: 131), ancak, X. Asrın ikinci yarısı ve XI. Asrın başlarında dünyaca meşhur (Vardan, 1937: 164; Manandian, 1965: 139) Ani şehri'nin fethi Sultan Alp Arslan'a müyesser oldu.

Yıkım, tahribat ve insan zayiatları savaşların tabiatında var olan şeylerdir. Ani'nin fethi sırasında da bu türden olumsuzlukların yaşanması kaçınılmazdır. Ancak bunlar, Ermeni tarihçilerinin kaydettikleri gibi ve bu milletin tarihine uygun düşmeyen, insana yahut medeniyet ürünlerine karşı kıyım şeklinde cereyan etmiş olamazdı. Çünkü Sultan, gerek hazarî ve gerekse seferî hallerinde Vezir, Sultan İmamı gibi şahsiyetleri genelde yanında bulunduruyordu. İdaresinde istişareye değer veren, büyüklerin sözlerini dinleyen, dinine bağlılığıyla bilinen ve adaletiyle tanınan Sultan'ın (İbnü'l-Esîr, 1982: X, 74-75; İbnü'l-Adîm, 1976: 34; Muhammed Kürdali, 1343/1925: I, 263; Aksarayî, 1943: 112; Turan, 1993: 156), Türk-İslâm savaş hukukuna uymayacak hareketlerde bulunamayacağı, şayet böyle bir durum söz konusu olduysa, bu şahsiyetler tarafından uyarılacağı muhakkaktır.

Bunların yanı sıra Sultan'ın merhametli, sulhtan yana, hakkı gözeten, kısacası olgun bir şahsiyete sahip olmasıyla (İbnü'l-Esîr, 1982: X, 74; Bundârî, 1943: 45; İbnü'l-Adîm, 1976: 35), Ermenilerin iddia ettikleri akıl almaz olumsuz tablolar tezat teşkil etmektedir. Bin seneye yakın bir zamandır bütün görkemleriyle hâlâ ayakta duran Ani'deki Kiliseler, Katedrallere kıymayan bir Sultan'ın, en değerli varlık olan insanlara kıyım yaşatması akla uygun düşmemektedir.

Fetih sonrası Ani'de başlatılan onarım faaliyetleri, siyasî ve dinî alanlarda önemli icraatlar da, Sultan'ın imardan yana bir tabiata sahip olduğunu gösteriyor (Râvendî, 1957: 11; Hüseynî, 1943: 28; Kırzıoğlu, 1982: 46).

Kaynakça

Abdulmün'im Macid (1948). *et-Târîh es-Siyasiyye Li'd- Devleti'l-Arabiyye*, İskenderiye.

Abû'l-Farac, Georgy (Bar Hebraeus) (1987). *Abû'l-Farac Tarihi*, çev. Ö. Rıza Doğrul, Ankara.

Ahmet Refik (1919). *Kafkas Yollarında*, İstanbul: Matbaâ-i Orhaniye.

Aksarayî, Kerimeddin Mahmud (1943). *Selçukî Devletleri Tarihi,* çev. M. Nuri Gencosman-F. N. Uzluk, Ankara.

Allen, W. E. D. (1971). *A History of The Georgian People*, yay. Haz. , Sir Denison Ross, London.

Astarciyan, K. L. (1951). *Târîhu'l-Ümmeti'l-Ermeniyye*, Musul.

Barthold, W. (1308). *Tezkire-i Coğrafya-yı Tarih-i İran*, Farsça. Çev. Hazma Serdâdver, Tahran.

Başkumandan Sımbat, *Vekayi-nâme*, çev. Hrant D. Andreasyan, (Basılmamış nüsha, TTK Kütüphanesi).

Belâzurî, Ahmed b. Yahya (1987). *Fütûhu'l-Buldân* ,, nşr. A. Enis et-Tabba'-Ö. Enis et-Tabba', Beyrut.

Brosset, Marie Félicité (2003). *Gürcistan Tarihi (Eski çağlardan 1212 yılına kadar),* çev. H. D. Andreasyan, notlarla yay. Haz. Erdoğan Merçil, Ankara.

Bundârî, İmadeddin el-İsfahanî (1943). *Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-Usra* (nşr. M. Th. Houtsma), çev. Kıvâmeddin Burslan, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, İstanbul: TTK yay.

Dasxorenci, Movses (1961). *The History of the Caucasian Albanians*, İng. çev. C. L. F. Dowsett, London.

ed- Durî, Abdülaziz (1988). *el-Asru'l-Abbasiyyu'l-Evvel*, Beyrut.

Edîb es-Seyyid (1972). *Ermîniyye fi't-Târîhi'l-Arabî*, Halep.

el- Ezdî, Ebû İ smail Muhammed b. Adullah (1854). *Fütûhu'ş-Şam,* nşr. W. N. Lees, Kalkuta.

el- Hüseynî, Sadruddin Ebû'l-Hasan Ali b. Nasr b. Ali (1943). *Ahbâru'd-Devleti's-Selçukiyye,* çev. Necati Lügal, Ankara.

el-Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib (t.y). *el-Ahkâmu's-Sultaniyye,* Beyrut.

Gévond (1856). *Histoire Des Guerres Et Des Conquetes Des Arabes En Armenie,* Fransızcaya çev. Garabed V. Chahnazarian, Paris.

Grousset, René (2005). *Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi,* çev. Sosi Dolanoğlu, İstanbul: Aras yay.

Honigmann, Ernst, (1970). *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, çev. F. Işıltan, İstanbul.

İbn Hurdâdbih, Ubeydullah b. Abdullah (l889). el-*Mesâlik ve'l- Memâlik*, nşr. M. J. De Goeje, E. J. Brill.

İbn Tiktaka, Muhammed b. Ali (1317). *el-Fahrî Fi'l-Âdâbi's-Sultaniyye ve'd-Düveli'l-İslâmiyye,* Mısır.

İbnü'l-Adîm, Kemâleddîn (1976). *Buğyetu't-Taleb fî Târîhi'l-Haleb,* yayınlayan Ali Sevim, Ankara: TTK yay.

İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed (1982). *el-Kâmil fi't-Târîh*, nşr. C. J. Tornberg, Beyrut.

İbnü'l-Fakîh, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed el-Hemedânî (1885). *Kitâbu'l-Buldân*, nşr. M. J. De Goeje, E. J. Brill.

İpek, A. (2004). Azerbaycan'da hüküm sürmüş bir Türk Hânedânı Sâcoğulları, *Ekev Akademi Dergisi*, 21, 203-214.

İpek, A. (2003). "Ermenilere Rum Mezâlimi", *Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri*, Ankara, 31-38.

İskender, Fayiz Necîb (1993). *el-Bızantıyyûn ve'l-Ermen fî Zav'î Kitâbâti'l-Müerrih el-Ermenî el-Muâsır Sebéos,* Kahire.

İskender, Fayiz Necîb (1988). *el-Fütûhâtu'l-İslâmiyye li Bilâdi'l-Kürc*, İskenderiye.

İskender, Fayiz Necîb (1988). *el-Hayat el-Iktisadiyye fî Ermîniyye İbâne'l-Fethi'l-İslâmî,* İskenderiye.

Kafesoğlu, İbrahim (1989). *Türk Milli Kültürü,* İstanbul: Boğaziçi yay.

Kesrevi-i Tebrizî, A. (1335). *Şhriyârân-ı Gumnâm*, Tahran.

Kırzıoğlu, M. Fahrettin (1982). *Anı Şehri Tarihi,* Ankara.

Kırzıoğlu, M. Fahrettin (1953). *Kars Tarihi I*, İstanbul .

Kırzıoğlu, M. Fahrettin (1983). Selçuklulardan *Sempozyumu-Tebliğler ve Panel Konuşmaları,* Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 129-197.

Köymen, M. Altay (1992). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi III Alp Arslan ve Zamanı*, Ankara : TTK yay.

Lynch, H. F. B. (1969). *Armenia Travels and Studies*, Beyrut.

Macler, F. (1927). "Armenia", *The Cambridge Medieval History*, Cambridge,153-182.

Manadian, H. A. (1964). "Les Invasions arabes En Armenia", *Byzantion*, XVIII (1948), Vaduz,163-195.

Manandian, H. A. (1965). *The Trade And Cities of Armenia in Relation to Ancient World Trade*, ed. N. G. Garsoian, Lisbon.

Marvazî, Şharaf al-Zaman Tahir (1942). *China, The Turks And India*, İngilizceye çev. ve hazırlayan V. Minorsky, London.

Mateos, Urfalı (1987). *Vekayi-Nâme*, çev. Hrant D. Andreasyan, Ankara.

Merçil, Erdoğan (2007). *Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri,* Ankara: TTK yay.

Mes'udî, Ali b. Hüseyin (1965). *Mürûcu'z-Zeheb ve Meâdinü'l-Cevher*, Beyrut.

Minorsky, V. (1958). *A History Of Sharvan And Darband,* Cambridge.

Muhammed Kürdali (1343/1925).*Kitâbu Hıtatı'ş-Şam,* Dımaşk.

Nansen, Fridtjof (1928). *Armenia And The Near East*, London.

Nizâmü'l-Mülk, Ebû Ali Hasan Tusî (1999). *Siyâset-Nâme,* çev. ve yay. hz. M. Altay Köymen, Ankara : TTK yay.

Ögel, Bahaeddin (1982). *Türklerde Devlet Anlayışı (13. yüzyıl sonlarına kadar),* Ankara.

Pasdermaciyan, Herand (1369). *Tarih-i Ermenistan,* Farsçaya çev. Muhammed Kadî, Tharan.

Râvendî, Muhammed b. Ali b. Süleyman (1957). *Râhatü's-Sudûr ve Âyetüs-Sürûr*, nşr. M. İkbal, GMS, Leyden 1921, çev. Ahmed Ateş, Ankara : TTK yay.

Sevim, Ali (2000). *Anadolu'nun Fethi, Selçuklular Dönemi,* Ankara: TTK yay.

Sevim, Ali (1983). *Genel Çizgileriy. le Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, Ankara: TTK yay.

Sıbt İbn el-Cevzî, Şemsüddin Ebî'l-Muzaffer Yusuf b. Kızoğlu (1968). *Mir'atü'z-Zaman fî Târîhi'l- A'yân*, nşr. Ali Sevim, Ankara: TTK yay.

Streck (1993). "Ermeniye", *İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul: *MEB*.yay. IV, 317-326.

Şakir Mustafa (1993). *Mevsuâtu Düveli'l-Âlem el-İslâmî ve Ricaliha, Beyrut*.

Şükrî Faysal (1973). *el- Müctemiât el-İslâmiyye fi'l-Karni'l-Evvel*, Beyrut.

Şükrî Faysal (1952). *Hareketü'l-Fethi'l-İslâmî fi'l-Karni'l-Evvel,* Mısır.

Turan, O. (1993). *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti,* İstanbul.

Turan, O. (1999). *Selçuklular Zamanında Türkiye,* İstanbul: Boğaziçi yay.

Vardan, Müverrih (1937). "Türk Fütuhâtı Tarihi", çev. Hrant D. Andreasyan, *Tarih Semineri Dergisi* I-II, İstanbul.

Ya'kubî, Ahmed b. Ebî Ya'kub b. El-Vazıh (1358). *Târîhu'l-Ya'kubî*, Necef.

Yakut el-Hamevî, Şihabuddin Ebû Abdullah (1955). *Mu'cemu'l-Buldân,* Beyrut.

Yakut el-Hamevî, Şihabuddin Ebû Abdullah (1955). *Mu'cemu'l-Buldân,* Beyrut.

Copyright of Ekev *Academic* Review is the property of Ekev *Academic* Review and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.